

Бранислава Поповић-Ћитић¹
Факултет за специјалну едукацију
и рехабилитацију
Универзитет у Београду

UDK: 316.624
Прегледан рад
Примљен:
30. 11. 2009.

Слађана Ђурић²
Факултет безбедности
Универзитет у Београду

ИНТЕГРАТИВНИ РАЗВОЈНИ ТЕОРИЈСКИ МОДЕЛИ У ЕТИОЛОГИЈИ ДЕЛИНКВЕНТНОГ ПОНАШАЊА

Увођење развојне оријентације у криминолошку науку условило је преумеравање криминолошких истраживања са откривања међуиндивидуалних разлика у испољавању делинквенције на питања развоја антисоцијалног понашања код појединца и утврђивања унутариндивидуалних промена током времена. Давање одговора на ова питања захтевало је уважавање компликованих реципрочних и трансакционих развојних процеса који код деце и омладине резултују делинквентним понашањем. Комплементарно уважавање ових процеса могло је бити учињено искључиво кроз стварање мултиваријантних криминолошких модела проучавања и разумевања антисоцијалног понашања.

У последњих двадесет година конципирано је, на основу резултата лонгитудиналних истраживачких студија, осам утицајних развојних теоријских модела који настоје да објасне варијације у антисоцијалном понашању током читавог живота. То су: развојни модел антисоцијалне склоности, комплементарни пар развојних теорија (целоживотно-перзистентно и адолесценцијом лимитирано антисоцијално понашање), интегративна теорија когнитивног антисоцијалног потенцијала, модел социјалног развоја, интегративна теорија персоналне контроле, општа узрастом одређена теорија криминала, интеракциона теорија и развојна еколошка теорија акције.

Предмет овога рада чини приказ карактеристика и анализа основних поставки интегративних развојних модела, као и њихова компарација у односу на теоријске захтеве који се постављају пред развојне криминолошке теорије.

Кључне речи: криминолошке теорије, развојни теоријски модели, развојна криминологија, развојна криминологија животног тока, етиологија делинквенције.

Увод

Корени развојне оријентације у криминологији везују се за парадигму криминалне каријере, која је описом популације хроничних делинквената, крајем 70-их година прошлог века, обратила пажњу истраживача на питања развоја и одржавања делинквентног понашања. Широки прихватањем пара-

¹ E-mail: popovb@eunet.rs

² E-mail: sdjuric@eunet.rs

дигме ризичних и заштитних (протективних) фактора, средином 1980-их година, али и упливом идеја развојних психолога, почетком 90-их година минулог века, пажња научника се преусмерава са проучавања међуиндивидуалних разлика (разлика између делинквената и не-делинквената) на утврђивање унутариндивидуалних промена у делинквентном понашању током развоја појединца. Анализом резултата лонгитудиналних студија о постојању различитих развојних путања антисоцијалног понашања уводи се парадигма развоја антисоцијалног понашања, да би се коначно, под утицајем перспективе целокупног животног тока и парадигме животних догађаја, ударио темељ развојном концептуалном оквиру проучавања криминалитета и делинквенције (више о томе у: Поповић-Ћитић, 2007а).

Интеграцијом водећих парадигми делинквентног понашања у оквирима развојне криминолошке науке, средином 90-их година прошлог века, отворен је простор за уобличавање мултиваријантних теоријских модела, који, уважавањем резултата низа обимних лонгитудиналних истраживачких студија, имају циљ да објасне процес настајања, развијања и одржавања криминалитета и делинквенције као индивидуалне појаве. У тексту који следи биће анализирани основне поставке интегративних развојних теоријских модела. Пре тога биће резимирана истраживачка сазнања о развоју антисоцијалног понашања која су послужила као емпиријско полазиште у конципирању ових теоријских модела.

Емпиријска сазнања о развоју антисоцијалног понашања

Широко прихваћени закључци о настајању, континуитету и престајању антисоцијалног понашања, који чине основу развојне криминологије, изведени су на основу резултата низа проспективних лонгитудиналних студија,³

³ Реч је најпре о студијама које су значајно допринеле уобличавању парадигме криминалне каријере, а то су: *Делинквенција у кохорти одређеној годином рођења – Филаделфијска студија кохорте одређене годином рођења (Delinquency in Birth Cohort – Philadelphia Birth Cohort Study)* (Wolfgang et al., 1972), *Насилна неколицина: пројект о опасним малолетним преступницима – Студија насилне неколицине у Коламбусу у Охају (The Violent Few: Dangerous Juvenile Offender Project – Columbus Ohio Violent Few Study)* (Hamparian et al., 1978), *Малолетничка делинквенција и криминал одраслих – Студија у Рејсину у Висконсину (Juvenile Delinquency and Adult Crime – Racine Wisconsin Study)* (Shannon, 1988) и *Кембриџ студија о развоју делинквента (Cambridge Study in Delinquent Development)* (Farrington, 1983). Поред њих, посебан допринос дале су новије студије развоја антисоцијалног понашања, и то: три студије обједињене називом *Програм истраживања узрока и корелата делинквенције – Узроци и корелати (Program of Research on the Causes and Correlates of Delinquency – Causes and Correlates)*, које су реализоване уз подршку Канцеларије за малолетничко правосуђе и превенцију делинквенције (Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention) у Денверу (*Denver Youth Survey*) (Huizinga et al., 2003), Питсбургу (*Pittsburgh Youth Study*) (Loeber et al., 2003) и Рочестеру (*Rochester Youth Development Study*) (Thornberry et al., 2003), затим *Сијетлски пројект социјалног развоја (Seattle Social Development Project)* (Hawkins et al., 2003), *Кембричка студија о развоју*

које су покушале да осветле три проблема, а то су: 1) ризични и протективни фактори антисоцијалног понашања; 2) интеграција индивидуалног и еколошког нивоа објашњења; и 3) развој и промене антисоцијалног понашања у контексту деловања ризичних и протективних фактора (више о томе у: Thornberry, Krohn, 2003).

На основу истраживачких налаза студија могуће је извести десет главних закључака о току наступања, развијања, одржавања и нестајања делинквентног понашања (Farrington, 2005a; Lahey et al., 2003; Thornberry, 1997). Прво, преваленција делинквенције достиже свој врхунац у касним тинејџерским годинама – на узрасту од 15 до 19 година. Друго, настанак делинквенције је најизраженији на узрасту од 8 до 14 година, док се окончавање везује за период између 20 и 29 година. Треће, испољавање делинквенције на раном узрасту служи као предиктор релативно дуге криминалне каријере, с релативно великим бројем извршених преступа. Четврто, постоје индивидуална стабилност и континуитет у антисоцијалном понашању од детињства до адолесценције и одраслог доба. Пето, за највећи број преступа у укупном криминалу одговоран је мали део делинквентне популације (хронични делинквенти). Шесто, делинквенција је више разнородног него специјализованог карактера. Седмо, облици преступа који се дефинишу као делинквенција елементи су ширег синдрома антисоцијалног понашања. Осмо, већина преступа се до узраста од 20 година врши у саучесништву, док се након тог узраста највећи број преступа врши самостално. Девето, мотиви вршења преступа су до двадесете године веома варијабилни (корист, забава, бес, уживање), док на каснијем узрасту доминирају утилитаристички мотиви. И десето, почев од узраста од двадесет година долази до опадања диверзификације и пораста специјализације у делинквентном понашању (више о томе: Поповић-Ћитић, 2008a).

Додатно, постоји сагласност о ризичним факторима који наговештавају рано јављање делинквенције (до двадесете године), а то су: индивидуални фактори (ниска интелигенција, хиперактивност, импулсивност, рано антисоцијално понашање, бунтовништво), породични фактори (низак ниво родитељске контроле и супервизије, претерано строго и недоследно дисциплиновање, недовољно конструктивно ангажовање, родитељски конфликти, породична историја проблемâ у понашању), вршњачки фактори (дружење са делинквентним вршњацима, одбацивање од просоцијалних вршњака), школски фактори (школски неуспех, недовољна посвећеност школи) и, најзад, фактори суседства (мобилност становника, дезорганизација локалне заједнице, екстремна економска депривација, доступност дрога и ватреног оружја) (више о томе у:

делинквената (Cambridge Study in Delinquent Development) (Farrington, 2003), Данидинска мултидисциплинарна студија о здрављу и развоју – Данидинска лонгитудинална студија (Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study – Dunedin Longitudinal Study), с Новог Зеланда (Moffitt et al., 2001), као и Монреалска лонгитудинална и експериментална студија – Монреалске анкете (Montreal Longitudinal and Experimental Study – Montreal Surveys) (Tremblay et al., 2003).

Поповић-Ћитић, Поповић, 2009; Поповић-Ћитић, 2007б, 2008б). Напокон, као главни животни догађаји који утичу на прекидање делинквенције у каснијем периоду истичу се: заснивање брачне заједнице, запошљавање, пресељење и приступање војсци (Laub, Sampson, 2001).

Полазећи од ових општих закључака о развоју антисоцијалног понашања, интегративни развојни модели треба да дају одговор на следећа емпиријска питања: зашто појединци почињу да врше преступе, како се објашњава одржавање делинквенције, зашто постоји континуитет у делинквентном понашању од адолесценције до одраслог доба, зашто појединци престају да врше преступе, зашто је заступљеност (преваленција) делинквенције највиша у тинејџерским годинама, зашто је рано јављање делинквенције предиктор дуге криминалне каријере, зашто постоји разнородност у испољавању делинквенције, зашто се делинквенција смањује од адолесценције ка одраслом добу, зашто постоје међуиндивидуалне разлике у делинквентном понашању, који су кључни ризични и протективни фактори започињања, одржавања и одустајања од делинквентног понашања, како се објашњава деловање ризичних и протективних фактора, зашто постоје дугорочне и краткорочне унутариндивидуалне разлике, који су основни мотиви и разлози за вршење преступа и какав је утицај животних догађаја на делинквенцију. Поред тога, интегративни теоријски модели настоје да осветле и неколико теоријских проблема, као што су: кључни конструкт који лежи у основи делинквенције, фактори који подстичу делинквенцију, фактори који инхибирају делинквенцију, процес учења делинквентног понашања, утицај процеса доношења одлука итсл. Обједињено посматрано, развојни теоријски модели треба да имају циљ да објасне унутариндивидуалне промене у антисоцијалном понашању током читавог живота и одговоре на три групе истраживачких проблема: 1) развој антисоцијалног понашања, 2) утицаји ризичних и протективних фактора на различитим узрастима и 3) ефекти животних догађаја на развојни ток (Farrington, 2005a).

Поједини аутори сматрају како развојне теорије антисоцијалног понашања додатно треба да поштују три критеријума која се пред њих постављају у виду захтева, а то су: захтев за уважавањем реципрочних ефеката, захтев за трансакционалношћу и захтев за трансформационалношћу (Catalano, Hawkins, 1996). Прво, развојне теорије треба да узму у обзир сведочанства о реципрочним ефектима. Реч је уважавању вероватноће да раније понашање утиче на будуће ставове и понашања, као и да се развој образаца понашања одвија кроз социјалне интеракције током времена. Друго, развојне теорије треба да буду трансакционе, односно да јасно одреде и опишу начин на који, кроз понављане социјалне интеракције, настају и развијају се бихејвиорални исходи што представљају резултат интеракције. И треће, развојне теорије треба да буду трансформационе, односно да пруже детаљан опис и објашњење начина на који се одвијају развојне промене у понашању под утицајем оних облика интеракција какви нису постојали у ранијим стадијумима развоја.

Заправо, трансформационе теорије треба да експлицитно идентификују развојно специфичне бихевиоралне исходе, индикативне за антисоцијално понашање, који долазе до изражаја у различитим периодима развоја, као и да идентификују агенсе социјализације за које се очекује да ће утицати на понашање током различитих развојних периода. Уједно, теорије треба да конфронтирају емпиријске доказе о предикторима настајања, одржавања и престајања антисоцијалног понашања који се међусобно веома разликују у степену, облику и периоду деловања. У исто време, теорије морају да узму у обзир околност да фактори који су у вези са различитим агенсима социјализације имају различиту предиктивну снагу током животног века, те да спецификују каузалне путање којима утицаји различитих социјалних агенаса кроз интеракције учествују у етиологији понашања (више о томе у: Поповић-Ћитић, 2008б).

Основне поставке интегративних развојних модела

У складу са наведеним захтевима, конципирано је, у последњих двадесет година, осам интегративних развојних теоријских модела објашњења настајања, развијања и одржавања антисоцијалног понашања који у извесној мери задовољавају наведене критеријуме. То су: *Развојни модел антисоцијалне склоности (Developmental Model of the Propensity)* (Lahey, Waldman, 2003; 2005), *Комплементарни пар развојних теорија – целоживотно-перзистентно и адолесценцијом лимитирано антисоцијално понашање (Complementary Pair of Developmental Theories – Life-Course-Persistent and Adolescence-Limited Antisocial Behavior)* (Moffitt, 1997; 2003), *Интегративна теорија когнитивног антисоцијалног потенцијала (Integrated Cognitive Antisocial Potential Theory)* (Farrington, 1996; 2005b), *Модел социјалног развоја (Social Development Model)* (Catalano, Hawkins, 1996), *Интегративна теорија персоналне контроле (Integrative Personal Control Theory)* (Le Blanc, 1997; 2005), *Општа узрастом одређена теорија криминала (General Age-Graded Theory of Crime)* (Sampson, Laub, 1997; 2005), *Интеракциона теорија (Interactional Theory)* (Thornberry, Krohn, 2001; 2005; Thornberry, 1996) и *Развојна еколошка теорија акције (Developmental Ecological Action Theory)* (Wikström, 2005; Wikström, Sampson, 2003). Ови модели, у односу на униваријантне моделе, настоје да обједине знања о индивидуалним, породичним, вршњачким, школским, суседским, локалним и ситуационим утицајима на антисоцијално понашање, уз истовремени покушај интегрисања кључних елемената традиционалних криминолошких теорија, пре свега теорије аномије, теорије социјалног учења, теорије социјалне контроле, теорије етикетирања и теорије диференцијалних асоцијација.

Развојни модел антисоцијалне склоности – Бенџамин Лејхи (Benjamin Lahey) и Ирвин Волдман (Irwin Waldman)

Развојни модел антисоцијалне склоности објашњава развој делинквенције и поремећаја понашања у периоду детињства и адолесценције. Међутим, не разматра се значај животних догађаја у одраслом добу. Иако се истиче да је пожељно разликовати типове преступника, не диференцирају се различите категорије, већ се предлаже својеврстан континуум развојне путање.

Кључни конструкт је антисоцијална склоност, која перзистира с временом и има разноврсне бихејвиоралне манифестације што рефлектују променљивост и коморбидитет проблематичног понашања. На антисоцијалну склоност утичу четири фактора. Прва три фактора односе се на димензије темперамента. То су: просоцијалност (симпатија, емпатија, брига за друге, пружање помоћи), смелост (неинхибирана или слабо контролисана смелост, у смислу авантуризма, као и уживања у грубим и ризичним активностима) и негативна емоционалност (интензивне негативне емоције, низак ниво толеранције на фрустрације, досађивање, умарање, љубомора). Четврти фактор се односи на низак ниво когнитивних способности, посебно вербалних способности (Lahey, Waldman, 2003). Сва четири фактора имају генетску основу, те се у теорији разматра интеракција између генетских и срединских фактора. Посебан значај придаје се биолошким и индивидуалним факторима.

Ова теорија не разликује експлицитно протективне факторе, нити покушава да објасни разлоге због којих особе врше преступе или подлежу непосредним ситуационим утицајима. Лејхи и Волдман истичу да криминално социјално окружење на нивоу суседства утиче на антисоцијалну склоност, тако што фактори суседства стоје у интеракцији са темпераментом и когнитивним факторима (Lahey, Waldman, 2005). Не разматрају се ефекти правосудног процесуирања нити се предлаже било који облик процеса етикетирања. Такође, нису инкорпорирани постулати теорије аномије, али се уважава значај социјалног учења и процеса оснаживања током социјализације.

Комплементарни пар развојних теорија: целоживотно-перзистентно и адолесценцијом лимитирано антисоцијално понашање – Тери Мофит (Terrie Moffitt)

Мофит предлаже разликовање две квалитативно различите категорије антисоцијалних (делинквентних) особа. То су: целоживотно перзистентни и адолесценцијом лимитирани преступници. Целоживотно перзистентни преступници испољавају проблематично понашање на раном развојном узрасту, а оно истрајава у адолесценцији и одраслом добу, док адолесценцијом ограничени преступници имају кратку криминалну каријеру, ограничену на период адолесценције (Moffitt, 2003).

За сваку од категорија Мофит развија особену етиолошку теорију. Фактори који долазе до изражаја код целоживотних перзистентних делинквената јесу: когнитивни дефицити, неконтролисани темперамент, хиперактивност, неадекватно родитељство, нарушена породична структура, сиромаштво и низак социјално-економски статус. Осим тога, такође врше утицај генетски и биолошки фактори. Иако се ни имплицитно не спомиње деловање фактора социјалног окружења, потцртава се да неуропсихолошки ризик стоји у интеракцији са неподстицајним и хаотичним окружењем. Притом, Мофит не претпоставља да неуропсихолошки дефицити и утицаји лошег окружења стоје у основи антисоцијалне склоности, већ да су неуропсихолошки и средински утицаји кључни чиниоци антисоцијалног понашања (Moffitt, 1997).

Фактори који подстичу антисоцијално понашање код адолесценцијом лимитираних делинквената јесу: „јаз у сазревању“, који одликује неспособност да се остваре циљеви одраслих особа (нпр. материјална добра) у адолесцентском узрасту, и утицаји вршњака (посебно целоживотних перзистентних преступника). Адолесценцијом лимитирани преступници престају са делинквентним понашањем онда када остваре легитимне улоге одраслих особа и када могу да легално постигну жељене циљеве. Код ових преступника не постоји неуропсихолошки дефицит и зато они веома лако могу да прекину са делинквентним понашањем. Теорија предвиђа могућност ефеката етикетирања код адолесценцијом лимитираних преступника, као што су: криминални досије, затварање, зависност од алкохола или дрога и нежељена трудноћа (за девојчице) (Moffitt, 2003).

Мофитова теорија се углавном усмерава на развој делинквенције и не покушава да објасни разлоге из којих особе врше преступе. Ипак, истиче се да је присуство делинквентних вршњака значајан ситуациони фактор за адолесценцијом лимитиране преступнике, док је доступност могућности и жртва од утицаја на целоживотне перзистентне преступнике. Процес доношења одлука о криминалним могућностима игра важну улогу код адолесценцијом лимитираних преступника, али не и код целоживотних перзистентних преступника. Ово проистиче из околности да адолесценцијом лимитирани преступници одмеравају однос потенцијалних трошкова и потенцијалне добити, док целоживотни перзистентни преступници, највећим делом без посебног размислања, прате добро научени "аутоматски" бихејвиорални репертоар. Понашање целоживотних перзистентних преступника углавном је вођено утилитарним мотивима, а адолесценцијом лимитираних преступника адолесцентном досадом. Стога су животни догађаји у одраслом добу, као што су запошљавање или ступање у брак, од незнатног значаја, будући да су целоживотни перзистентни преступници исувише посвећени свом антисоцијалном животном стилу, док адолесценцијом лимитирани преступници природно престају са делинквенцијом са преузимањем улога одраслих особа.

Тери Мофит и Алекс Пикеро (Alex Riquero) идентификују и трећу категорију деце и омладине, тзв. апстиненте, који не врше преступе из три разло-

га, а то су: личне карактеристике које их искључују из мреже вршњака (нпр. нервоза), незрелост (незаинтересованост за постизање тинејџерских статусних симбола) или окружење које не пружа могућност за антисоцијално понашање (Piquero, Moffitt 2005). Ови фактори су најближи одређењу протективних фактора.

Интегративна теорија когнитивног антисоцијалног потенцијала – Дејвид Фарингтон (David Farrington)

Интегративна теорија когнитивног антисоцијалног потенцијала објашњава делинквентно понашање дечака из нижих социјалних слојева. У њој су интегрисане идеје пет теорија, а то су: теорија аномије, теорија контроле, теорија социјалног учења, теорија диференцијалних асоцијација и теорија етикетања. Кључни конструкт што стоји у основи антисоцијалног понашања јесте антисоцијални потенцијал, који варира код различитих особа. Континуитет у делинквентном и антисоцијалном понашању одржава се током времена захваљујући конзистентности релативног распоређивања антисоцијалног потенцијала међу појединцима (Farrington, 2005b).

Фарингтон експлицитно разликује факторе дугорочног и краткорочног утицаја на антисоцијални потенцијал. Дугорочни фактори обухватају импулсивност, наслеђе и антисоцијалне моделе, уз посебан нагласак на процесима социјализације и везивања (социјално учење) и животним догађајима (ступање у брак, промена места боравка итсл). Краткорочни фактори су непосредног или ситуационог карактера, а односе се на доступност могућности и жртава. Дакле, његовом теоријом су обухваћени утицаји ситуационих фактора, мотива и когнитивних процеса (мишљење и доношење одлука).

Ова теорија разматра утицаје локалне заједнице, али не покушава да објасни индивидуални развој у различитим заједницама. Обухвата индивидуалне факторе, чак и оне биолошке природе. Она претпоставља да делинквентно понашање за последицу има ефекте етикетања, застрашивања или учења који се одражавају на антисоцијални потенцијал (Farrington, 1996).

Модел социјалног развоја – Дејвид Хокинз (David Hawkins) и Ричард Каталано (Richard Catalano)

Модел социјалног развоја интегрише поставке теорија социјалне контроле, социјалног учења и диференцијалних асоцијација. Кључни конструкт чини везивање за друштво (или друге агенсе социјализације), које обухвата приврженост, посвећеност и веровање. У основи преступничког понашања стоји равнотежа између просоцијалног и антисоцијалног везивања, а континуитет у преступничком понашању директно је условљен континуитетом ове равнотеже. Основни мотив који води ка делинквенцији сачињава хедонистичка жеља за сатисфакцијом и личним интересима који су у супротности са

захтевима друштва. Делинквенција је у суштини рационална одлука, настала на бази оцене трошкова и добити (Catalano et al., 2005).

Хокинз и Каталано наводе две каузалне путање које воде ка антисоцијалном или просоцијалном везивању. Пут ка просоцијалном везивању изгледа овако. Могућности за просоцијалну интеракцију воде учествовању у просоцијалним активностима и увежбавању просоцијалних вештина, а учествовање у просоцијалним активностима обезбеђује признање за просоцијално понашање, док признање води ка просоцијалном везивању (приврженост, посвећеност и веровање). Код антисоцијалног везивања постоје такве могућности за антисоцијалну интеракцију које, преко учествовања у антисоцијалним активностима, обезбеђују признање (чланова девијантне групе) за антисоцијално понашање и воде антисоцијалном везивању. У просоцијалној путањи до изражаја долазе фактори који инхибирају делинквентно понашање, а у антисоцијалној фактори који га подстичу. Могућности, учествовање, вештине и признавање саставни су делови процеса социјализације. Појединци уче просоцијално или антисоцијално понашање кроз социјализацију у породици, вршњачкој групи, школи и локалној заједници.

Модел социјалног развоја истиче да демографски (узраст, пол, расна и социјална припадност) и биолошки фактори (тежак темперамент, когнитивне способности, хиперактивност) утичу на могућности и вештине у процесу социјализације. Такође, предлажу се разнолики модели утицаја за различите развојне периоде (Catalano, Hawkins, 1996). Просоцијалне и антисоцијалне могућности разматрају се у контексту ситуационих фактора, уз нагласак да одавање признања за антисоцијално понашање утиче на испољавање и одржавање делинквенције. Мотиви за преступничко понашање (корист, узбуђење, задовољство) разматрају се у оквиру опажања признања за одређено понашање. Фактори суседства, официјално етикетирање и животни догађаји од значаја су само уколико се одражавају на кључне конструкте могућности, учествовања, вештина, признања и везивања.

Интегративна теорија персоналне контроле – Марк Леблан (Marc Le Blanc)

Интегративна теорија персоналне контроле објашњава развој делинквенције преко опште девијације као кључног конструкта. Леблан наглашава да развој делинквенције зависи од четири механизма контроле, а то су: везивање за друштво (укључујући породицу, школу, вршњаке и посао), психолошки развој (нарочито удаљавање од самоцентрираности), моделовање (просоцијално и антисоцијално) и спутавање (екстерно – социјализација и интерно – уверења) (Le Blanc, 2005). Енвиронментални (социјалноеколошки) фактори (нпр. припадност социјалној класи или суседство) утичу на везивање, док биолошки капацитет (нпр. тежак темперамент) има одраза на психолошки развој. Везивање и психолошки развој даље утичу на моделовање и спутавање.

ње, који непосредно делују на општу девијацију и будуће делинквентно понашање. Континуитет у делинквенцији се одржава захваљујући конзистентности релативног распоређивања контролних механизма међу појединцима током времена.

Леблан претпоставља постојање три типа преступника, а то су: перзистентни, транзиторни и уобичајени преступници (Le Blanc, 1997). Перзистентни преступници су екстремни у погледу слабог везивања, самоцентрираности, антисоцијалног моделовања и слабих уверења. Уобичајени преступници су највећим делом под утицајем погодних могућности за испољавање делинквенције, док се транзиторни преступници налазе на средини (осредња контрола и осредњи утицај могућности). Биолошки и фактори суседства, преко својих ефеката на везивање и психолошки развој, остварују посредан утицај на делинквенцију. Сличан утицај остварује и етикетање, али преко екстерног спутавања. Теоријом се истиче значај процеса учења и социјализације, али не и претпоставке теорије аномије.

У објашњењу испољавања делинквентног понашања упућује се да оно зависи од контроле заједнице (нпр. социјална дезорганизација), личне контроле (рационалан избор у доношењу одлука), контроле над собом (импулсивност, осетљивост на искушења), погодних могућности, рутинских активности и чувања (нпр. физичка заштита). Такође су од значаја разни мотиви (узбуђење, корисност) и хедонизам. Иако се ова теорија генерално заснива на поставкама теорије контроле, она у себи укључује и идеје теорије социјалног учења, диференцијалних асоцијација и рационалног избора.

Општа узрастом одређена теорија криминала – Роберт Семпсон (Robert Sampson) и Џон Лауб (John Laub)

Кључни конструкт ове теорије јесте узрастом одређена неформална социјална контрола, која се односи на снагу везивања за породицу, вршњачке групе, школу и за касније социјалне институције одраслих, као што су брак и посао. Семпсон и Лауб примарно настоје да објасне зашто појединци *не* врше преступе. При том, полазе од претпоставке да разлози за вршење делинквенције нису спорни (по свој прилици, изазвани су хедонистичким жељама) и да је испољавање делинквенције инхибирано снагом везивања за друштво, у смислу прихватања макросоцијеталних норми (Sampson, Laub, 2005).

Снага везивања зависи од привржености (родитељима, школи, делинквентним пријатељима и браћи и сестрама) и социјализационих процеса у породици (дисциплина и супервизија). Структурне варијабле (нпр. социјална припадност, национално порекло, структура и величина породице, криминално понашање родитеља) и индивидуални фактори (нпр. низак ниво интелигенције, тежак темперамент, рани поремећаји понашања) имају индиректне ефекте на делинквенцију, и то преко утицаја на неформалну социјалну контролу (приврженост и социјализационе процесе).

Аутори наглашавају значај промена током времена, а не конзистентност. Сматрају да ризични фактори раног детињства имају малу могућност да предвиде касније животне исходе. Познији животни догађаји (нпр. одлазак у војску, стално запослење, брак) веома су значајни за ојачавање отпора и „пресецање“ прошлости од садашњости. Такође, промене суседства могу условити промене у делинквенцији. Због истицања промена и немогућности предвиђања, у потпуности се негира значај појединих типова преступника, као што су целоживотни перзистентни преступници (Sampson, Laub, 1997).

Теоријом нису експлицитно обухваћени непосредни ситуациони утицаји на делинквенцију. Истиче се да повољне могућности имају карактер опште присутности и да нису од значаја (Sampson, Laub, 1995). Ипак, тврди се да поседовање неколико структурисаних рутинских активности ојачава делинквентно понашање. Осим тога, теоријом се пре објашњава зашто појединци *не* чине преступе него зашто то чине. Наглашава се значај индивидуалне слободне воље и сврсисходног доношења одлука да се не врше преступи. Уз то, официјелно етикетање се одражава на делинквенцију преко утицаја на стабилност посла и запосленост. Допринос објашњењу делинквенције састоји се у томе да рана делинквенција може изазвати слабе социјалне везе у одраслом добу, што последично доводи до неуспеха у инхибицији делинквенције.

Интеракциона теорија – Теренс Торнбери (Terence Thornberry) и Марвин Крон (Marvin Krohn)

Интеракциона теорија је посебно усмерена на факторе који подстичу антисоцијално понашање на различитимзрастима. Не сугерише се постојање различитих типова преступника, али се указује да узроци делинквенције варирају са узрастом деце. На најранијем узрасту (од рођења до шесте године) најзначајнија су три фактора, а то су: неуропсихолошки дефицит и тежак темперамент (нпр. импулсивност, негативна емоционалност, неустрашивост, слаба контрола емоција), дефицит родитељства (нпр. слаба контрола, слабе афективне везе, неконзистентна дисциплина, физичко кажњавање) и структурне тешкоће (нпр. сиромаштво, незапосленост, зависност од социјалних служби, дезорганизовано суседство). Наглашава се да структурне тешкоће могу изазвати дефицит родитељства.

Неуропсихолошки дефицити су од мањег значаја код деце која се антисоцијално понашају на старијимзрастима. На узрасту од 6 до 12 година нарочито су изражени утицаји породичних и фактора суседства, док на узрасту од 12 до 18 година доминирају школски и вршњачки фактори. На узрасту од 12 до 18 година такође су битни деструктивне, непожељне могућности, банде и девијантна социјална мрежа. Претпоставља се како особе које почињу да се антисоцијално понашају на старијем узрасту (од 18 до 25 година) имају когнитивне дефиците (нпр. низак ниво интелигенције и слаб школски успех), али се и тврди како су заштићени од антисоцијалног понашања на млађем узра-

сту, због супортивне, пријемчиве породичне и школске средине (Thornberry, Krohn, 2005). У ранијим радовима аутори су држали да је отпор антисоцијалном понашању условљен променама социјалних утицаја (нпр. снажније породично везивање), протективним факторима (нпр. висока интелигенција и школски успех) и интервенционим програмима (Thornberry, Krohn, 2001). Осим тога, ови теоретичари верују да правосудно процесуирање има ефекта на касније делинквентно понашање.

Уопштено посматрано, ова теорија је усмерена на процесе социјалног учења, социјалне утицаје и факторе који подстичу антисоцијално понашање. Теорија не нуди објашњење разлога извршења преступа (нпр. утицај ситуационих фактора или доношење одлука о криминалним могућностима), не обухвата ни имплицитно постулате теорије аномије, нити разматра мотиве за делинквентно понашање.

Развојна еколошка теорија акције – Пер-Олоф Викстрем (Per-Olof Wikström)

Развојна еколошка теорија акције настоји да објасни кршење моралних правила. Кључни конструкт који лежи у основи делинквенције представља индивидуална криминална склоност, која зависи од моралног расуђивања и самоконтроле. На морално расуђивање утичу моралне вредности, а на самоконтролу егзекутивне функције. Не предвиђа се постојање различитих типова преступника. Мотивација за делинквенцију настаје на бази интеракције између индивидуе и окружења. На пример, када је индивидуална склоност слаба на значају добијају карактеристике окружења (особе, објекти, догађаји). Континуитет или промене у преступништву током времена зависе од континуитета или промена моралних вредности, егзекутивних функција и окружења (Wikström, 2005).

Теорија наглашава значај ситуационих фактора, којима се објашњавају како вршење преступа, тако и развој преступника. То ће рећи да могућности изазивају искушења, неслога ствара провокацију, док контрола или ризик од санкција врше ефекте застрашивања. У процесу доношења одлука о вршењу преступа значајну улогу играју перцепција, избор и утицаји других људи. Овом теоријом су обухваћени процеси учења у смислу да се моралне вредности стичу кроз поуку и посматрање (инструкцију и опсервацију) током процеса социјализације, док се образовањем (унапређивањем когнитивних вештина) остварује утицај на егзекутивне функције. Животни догађаји (нпр. полазак у школу, заснивање брака, запослење) могу активирати промене у конструктима (нпр. морално учење и контрола) и утицати на кршење моралних правила.

Викстрем наглашава да утицаји варирају на разним узрастима и на различитим стадијумима криминалне каријере (нпр. настанак, перзистенција, одустајак). У овој теорији нису обухваћени биолошки фактори и постулати тео-

рије аномије, нити се претпоставља да правосудно процесуирање и последице делинквенције имају ефекте етикетирања.

Закључак

Полазећи од емпиријских сазнања о развоју антисоцијалног понашања, захтева који се постављају пред развојне криминолошке теорије, као и основних поставки теоријских модела, могуће је издвојити девет елемената према којима се теорије могу поредити, а које директно стоје у вези са базичним питањима развојне криминологије. То су: континуитет, кључни конструкт, типови преступника, појава делинквенције и развој преступника, индивидуални и социјални фактори, животни догађаји, ризични и протективни фактори, постулати теорије аномије и мотиви за делинквенцију, утицај последица делинквентног понашања на његово перпетуирање.

Континуитет. Иако већина теорија наглашава континуитет делинквентног понашања током времена, Семпсон и Лауб истичу промену, немогућност предвиђања и одсуство континуитета, Мофит тврди да само код перзистентних целоживотних (али не и адолесценцијом лимитираних) преступника постоји континуитет, док Викстрем придаје подједнаку пажњу како континуитету тако и промени.

Кључни конструкт. Теорије се међусобно разликују у погледу постулирања кључног конструкта који лежи у основи делинквенције. Лејхи и Волдман (антисоцијална склоност), Фарингтон (антисоцијални потенцијал), Леблан (генерална девијација) и Викстрем (индивидуална криминална склоност) то јасно чине, тј. наслућују постојање јединственог експланаторног конструкта, док Мофит и Торнбери не. Хокинз и Каталано (равнотежа између просоцијалног и антисоцијалног везивања) и Семпсон и Лауб (неформална социјална контрола) сугеришу постојање конструкта који је индиректно повезан са антисоцијалним понашањем.

Типови преступника. Теорије варирају према потреби диференцирања различитих типова преступника. Мофит у основи разликује два типа (целоживотне-перзистентне и адолесценцијом лимитиране преступнике), Леблан уводи три категорије (перзистентне, транзиторне и уобичајене преступнике), Торнбери наводи различите каузалне факторе који стоје у вези са узрастом испољавања делинквенције, док Лејхи и Волдман предлажу континуум различитих путања (трајекторија). Преостале четири теорије не разликују типове преступника.

Појава делинквенције и развој преступника. Фарингтон, Леблан и Викстрем настоје да експлицитно објасне како појаву делинквенције, тако и развој преступника. Мофит, Хокинз и Каталано у своје теорије инкорпорирају ситуационе факторе (могућности, жртве, рационално доношење одлука), али не нуде теоријско објашњење појаве преступничких догађаја. Лејхи и Волдман, Торнбери, Семпсон и Лауб не разматрају ова питања.

Индивидуални и социјални фактори. Све теорије генерално истичу значај како индивидуалних тако и социјалних фактора у настајању делинквенције. Ипак, разлике постоје у погледу придавања приоритетног значаја појединим факторима. Тако, Мофит, Лејхи и Волдман најснажнији нагласак стављају на биолошке факторе, док Викстрем, Семпсон и Лауб приоритетно истичу социјалне структуралне факторе.

Животни догађаји. Теорије се међусобно разликују у погледу важности коју придају животним догађајима, посебно онима што се јављају у одраслом добу. Фарингтон, Викстрем и Семпсон и Лауб ту разлику јасно повлаче, док Лејхи и Волдман своју теорију усмеравају на рано детињство и не говоре о животним догађајима. Хокинз и Каталано, Леблан и Торнбери придају значај животним догађајима, али само уколико утичу на кључне конструкте њихових теорија. Мофит сматра да су каснији животни догађаји од релативно малог значаја.

Ризични и протективни фактори. Теорије треба да дају одговор на питања зашто се неки појединци понашају преступнички, а зашто неки не. Фарингтон, Викстрем, Хокинз и Каталано подједнаку пажњу придају и једном и другом питању. Лејхи и Волдман, Мофит и Торнбери нагласак стављају на факторе који утичу на јављање делинквенције (ризичне факторе), док Леблан, Семпсон и Лауб разматрају факторе који инхибирају делинквенцију (протективне факторе).

Постулати теорије аномије и мотиви за делинквенцију. Поставке теорије аномије обухваћене су искључиво у теоријама које су формулисали Фарингтон и Мофит, док једино Леблан и Викстрем у својим теоријама експлицитно разматрају мотиве за делинквентно понашање. Остале теорије не разматрају ова питања.

Утицај последица делинквенције. Теорије се међусобно разликују према становишту да последице делинквенције (нпр. етикетање или застрашивање) остварују утицај на понављање делинквенције. Овим утицајима Фарингтон, Мофит и Торнбери придају највећу важност, док Лауб, Хокинз и Каталано, Леблан и Семпсон истичу да су последице делинквенције од значаја само уколико утичу на кључне конструкте. Викстрем, Лејхи и Волдман не помињу ове ефекте, с тим што Викстрем сматра да опажање ризика од санкција има ефект застрашивања.

На основу изложених напомена, а узимајући у обзир теоријска и емпиријска питања на која треба да одговоре развојне теорије, јасно је да интегративни развојни модели објашњења делинквентног и антисоцијалног понашања не испуњавају све захтеве развојне криминолошке науке. Међутим, неспорни допринос ових модела огледа се у уважавању и наглашавању значаја проучавања делинквенције путем праћења деце и омладине која су током времена изложена ризику, у указивању на нужност коришћења развојних путања за потребе предикције континуитета, дисконтинуитета и евентуалног нестајања делинквентног понашања, те, коначно, у истицању важности изучавања

ризичних и протективних утицаја многоструких индивидуалних и срединских фактора који кроз реципрочну интеракцију током развоја утичу на финалне исходе. На овај начин остварена интеграција разноврсних корелата антисоцијалног понашања у развојно сензитивне моделе, који наглашавају интеракције како између појединца и социјалног окружења, тако и између ризичних и протективних фактора, значајно је не само унапредила могућност предикције антисоцијалних исхода развоја појединца, него је и пружила валидне основе практичним напорима на плану планирања превенције делинквентног понашања.

ЛИТЕРАТУРА:

- Catalano, R. F. and J. D. Hawkins (1996). The Social Development Model: A Theory of Antisocial Behavior. In: J. D. Hawkins (ed.), *Delinquency and Crime: Current Theories*, New York, NY: Cambridge University Press, pp. 149-197.
- Catalano, R. F., Park, J., Harachi, T. W., Haggerty, K. P., Abbott, R. D. and J. D. Hawkins (2005). Mediating the Effects of Poverty, Gender, Individual Characteristics, and External Constraints on Antisocial Behavior: A Test of the Social Development Model and Implication for Developmental Life-Course Theory. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 93-123.
- Farrington, D. P. (2005a). Introducing to Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 1-14.
- Farrington, D. P. (2005b). The Integrated Cognitive Antisocial Potential Theory. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 73-92.
- Farrington, D. P. (2003). Key Results from the First 40 Years of the Cambridge Study in Delinquent Development. In: T. P. Thornberry and M. D. Krohn (eds.), *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Finding from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum, pp. 137-183.
- Farrington, D. P. (1996). The Explanation and Prevention of Youthful Offending. In: J. D. Hawkins (ed.), *Delinquency and Crime: Current Theories*, New York, NY: Cambridge University Press, pp. 68-148.
- Farrington, D. P. (1983). Offending from 10 to 25 Years of Age. In: K. T. Van Dusen and S. A. Mednick (eds.), *Prospective Studies of Crime and Delinquency*, Boston, MA: Kluwer-Nijhoff, pp. 17-37.
- Hmparian, D. M., Schuster, R., Dinitz, S. and J. P. Conrad (1978). *The Violent Few: A Study of Dangerous Juvenile Offenders*. Lexington, MA: Lexington.
- Hawkins, J. D., Smith, B. H., Hill, K. G., Kosterman, R., Catalano, R. F. and R. D. Abbott (2003). Understanding and Preventing Crime and Violence: Findings from the Seattle Social Development Project. In: T. P. Thornberry and M. D. Krohn (eds.), *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Finding from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum, pp. 255-312.
- Huizinga, D., Weiher, A. W., Espiritu, R. and F. Esbensen (2003). Delinquency and Crime: Some Highlights from the Denver Youth Survey. In: T. P. Thornberry and M. D.

- Krohn (eds.), *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Finding from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum, pp. 47-91.
- Lahey, B. B., Moffitt, T. E. and A. Caspi (2003). *Causes of Conduct Disorders and Juvenile Delinquency*. New York, NY: The Guilford Press.
- Lahey, B. B. and I. D. Waldman (2003). A Developmental Propensity Model of the Origins of Conduct Problems during Childhood and Adolescence. In: B. B. Lahey, T. E. Moffitt and A. Caspi (eds.), *Causes of Conduct Disorders and Juvenile Delinquency*, New York, NY: The Guilford Press, pp. 76-117.
- Lahey, B. B. and I. D. Waldman (2005). A Developmental Model of the Propensity to Offend during Childhood and Adolescence. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 15-50.
- Laub, J. H. and R. J. Sampson (2001). Understanding Desistance from Crime. In: M. Tonry (ed.), *Crime and Justice*, vol. 28, Chicago, IL: University of Chicago Press, pp. 1-69.
- Le Blanc, M. (1997). A Generic Control Theory of the Criminal Phenomenon: The Structural and Dynamic Statements of an Integrative Multilayered Control Theory. In: T. P. Thornberry (ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 215-285.
- Le Blanc, M. (2005). An Integrative Personal Control Theory of Deviant Behavior: Answers to Contemporary Empirical and Theoretical Developmental Criminology Issues. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 125-163.
- Loeber, R., Farrington, D. P., Stouthamer-Loeber, M., Moffitt, T. E., Caspi, A., White, A. W., Wei, E. H. and J. M. Beyers (2003). The Development of Male Offending: Key Findings from Fourteen Years of Pittsburgh Youth Survey. In: T. P. Thornberry and M. D. Krohn (eds.), *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Finding from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum, pp. 93-136.
- Moffitt, T. E. (1997). Adolescence-Limited and Life-Course-Persistent Offending: A Complementary Pair of Developmental Theories. In: T. P. Thornberry (ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 11-54.
- Moffitt, T. E. (2003). Life-Course-Persistent and Adolescence-Limited Antisocial Behavior: A 10-year Research Review and a Research Agenda. In: B. B. Lahey, T. E. Moffitt and A. Caspi (eds.), *Causes of Conduct Disorders and Juvenile Delinquency*, New York, NY: The Guilford Press, pp. 49-75.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M. and P. A. Silva (2001). *Sex Differences in Antisocial Behavior: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piquero, A. R. and T. E. Moffitt (2005). Explaining the Facts of Crime: How the Developmental Taxonomy Replies to Farrington's Invitation. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 51-72.
- Поповић-Ћитић, Б. (2008а). Криминална каријера: кључна истраживачка питања. *Перјаник* 6 (16): 14-26.
- Поповић-Ћитић, Б. (2008б). Превенција насилног понашања ученика у школској средини. *Докторска дисертација*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду.

- Поповић-Ћитић, Б. (2007а). Процес научног заснивања превенције: од практичног модела до превентивне науке. У Д. Радовановић (ур.), *Поремећаји понашања и делинквенција младих: специјално-педагошки дискурс*. Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Центар за издавачку делатност, стр. 233-253.
- Поповић-Ћитић, Б. (2007б). Породични ризични фактори насилног понашања деце и омладине. *Социјална мисао* 14 (2): 27-50.
- Поповић-Ћитић, Б., Поповић, В. (2009). Концепт ризичних и протективних фактора: класификациони оквири за потребе превенције поремећаја понашања деце и омладине. *Социјална мисао* 16 (3): 43-65.
- Sampson, R. J. and J. H. Laub (2005). A General Age-Graded Theory of Crime: Lessons Learned and the Future of Life-Course Criminology. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 165-181.
- Sampson, R. J. and J. H. Laub (1997). A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency. In: T. P. Thornberry (ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 133-161.
- Sampson, R. J. and J. H. Laub (1995). Understanding Variability in Lives through Time: Contributions of Life-Course Criminology. *Studies on Crime and Crime Prevention* 4 (2): 143-158.
- Shannon, L. W. (1988). *Criminal Career Continuity: Its Social Context*. New York, NY: Human Sciences Press.
- Thornberry, T. P. (ed.) (1997). *Developmental Theories of Crime and Delinquency*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Thornberry, T. P. (1996). Empirical Support for Interactional Theory: A Review of the Literature. In: J. D. Hawkins (ed.), *Delinquency and Crime: Current Theories*, New York, NY: Cambridge University Press, pp. 198-235.
- Thornberry, T. P. and M. D. Krohn (2005). Applying Interactional Theory to the Explanation of Continuity and Change in Antisocial Behavior. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 183-209.
- Thornberry, T. P. and M. D. Krohn (eds.) (2003). *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Finding from Contemporary Longitudinal Studies*. New York: Kluwer/Plenum.
- Thornberry, T. P. and M. D. Krohn (2001). The Development of Delinquency: An Interactional Perspective. In: S. O. White (ed.), *Handbook of Youth and Justice*, New York: Plenum Press, pp. 289-305.
- Thornberry, T. P., Lizotte, A. J., Krohn, M. D., Smith, D. A. and P. K. Porter (2003). Causes and Consequences of Delinquency: Findings from the Rochester Youth Development Study. In: T. P. Thornberry and M. D. Krohn (eds.), *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Finding from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum, pp. 11-46.
- Tremblay, R. E., Vitaro, F., Nagin, D., Pagani, L., and J. R. Seguin (2003). The Montreal Longitudinal and Experimental Study: Rediscovering the Power of Description. In: T. P. Thornberry and M. D. Krohn (eds.), *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Finding from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum, pp. 205-254.

- Wikström, P. H. (2005). The Social Origins of Pathways in Crime: Towards a Developmental Ecological Action Theory of Crime Involvement and its Changes. In: D. P. Farrington (ed.), *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, pp. 211-245.
- Wikström, P. H. and R. J. Sampson (2003). Social Mechanisms of Community Influences on Crime and Pathways in Criminality. In: B. B. Lahey, T. E. Moffitt and A. Caspi (eds.), *Causes of Conduct Disorders and Juvenile Delinquency*, New York, NY: The Guilford Press, pp. 118-148.
- Wolfgang, M. E., Figlio, R. M. and T. Sellin (1972). *Delinquency in a Birth Cohort*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Branislava Popović-Ćitić
Faculty of Special Education
and Rehabilitation
University of Belgrade

Sladjana Djurić
Faculty of Security Studies
University of Belgrade

S u m m a r y

INTEGRATIVE DEVELOPMENTAL THEORETICAL MODELS IN THE ETIOLOGY OF DELINQUENT BEHAVIOR

The introduction of developmental approach in criminological science caused the re-orientation of criminological research from discovering cross- or inter-individual differences in the manifestation of delinquency to the topics of anti-social behaviour development in individual and also the establishment of intra-individual changes through time. Giving an answer to these questions has required the respect for complex reciprocal and transactional developmental processes which result in delinquent behaviour in youth. Complementary respect for these processes could be achieved only by creation of the multi-variant criminological models for investigating and understanding anti-social behavior.

During the last twenty years, based on the results of longitudinal research studies, eight influential developmental theoretical models have been shaped, that aspire to explain the variations in anti-social behaviour throughout the life cycle. These are Developmental Model of the Propensity, Complementary Pair of Developmental Theories (Life-Course-Persistent and Adolescence-Limited Antisocial Behavior), Integrated Cognitive Antisocial Potential Theory, Social Development Model, Integrative Personal Control Theory, General Age-Graded Theory of Crime, and Interactional Theory.

The subject of this paper is an account of the characteristics of integrated developmental models and an analysis of their basic tenets, as well as their comparison in relation to key theoretical issues that need to be addressed in any developmental criminological theories. The issue refers to requirements bound to the problem of delinquent behaviour continuity, positing a key construct which underlies delinquency, the need for distinguishing various types of delinquents, the explanation of delinquency phenomenon and of delinquents' development, the influence of individual and social factors on the origin of delinquency, respect for the importance of life events, the understanding of the effects of risk and prote-

ctive factors, the analysis of motives for delinquency and the influence of consequences of delinquent behaviour.

Although none of the models satisfies completely all the requirements of developmental criminological science, their contribution is indisputable in emphasizing the importance of delinquency research by means of tracking youngsters exposed to risk in time, in pointing out the necessity of development path use for the purpose of predicting the continuity, discontinuity and potential disappearance of delinquent behaviour, and also, finally, in underlining the importance of examining risk and protective effects of multivarious individual and environmental factors which influence final results through reciprocal interaction during development.

Key words: criminological theories, developmental theoretical models, developmental criminology, developmental and life-course criminology, etiology of delinquency.